

BERÉNYI MARIANNA
CSILLOGÓ KEGYTÁRGYAK
A VÖRÖS CSILLAG ÁRNYÉKÁBAN
EGYHÁZI GYŰJTEMÉNYEK A KÁDÁR-RENDSZERBEN

IAz Országos Magyar Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény újrarendezett állandó kiállítása 1984. május 14-én nyílt meg a magyarországi deportálások negyvenedik évfordulója alkalmából, ünnepélyes keretek között. A Dohány utcában egészen a legutóbbi hónapokig látogatható tárlatnak otthont adó intézmény nem volt új, az 1910-es években alapított múzeum tárgyi anyaga viszonylagos épségben élte túl a holokausztot és Budapest ostromát. Miután a megrongálódott épületet helyreállították, 1947 júniusára már meg is rendezték azt az új tárlatot, amely a magyarországi zsidók múltját és a társadalomban betöltött szerepét mutatta be.

IA létrehozók azonban nem végezheték munkájukat sokáig zavartalanul. Az állami ellenőrzés, a Rákosi-diktatúra a többi egyházhoz hasonlóan a megmaradt zsidó közösségeknek sem kegyelmezett, miközben a hitközségi élet csendes felszámolása mellett néhány kirakatintézmény biztosította a vallásszabadság látszatát. Ilyen volt a Zsidó Múzeum is, amelynek a rendszer szempontjából biztonságos működtetését erős állami kontroll és káderpolitika garantálta. Így a nemzetközi elismertségnek örvendő Grünvald Fülöp múzeumigazgatót is tizenkét év munka után, 1962-ben mondvacsinált okokból nyugdíjazták. Úgy tűnik, a helyére kerülő Benoschofsky Ilona pszichológus rugalmasabban tudott együttműködni az állammal: harminc éven keresztül vezethette az intézményt. Az ő vezetése alatt nyílt meg az 1984-es kiállítás, amelyet ebben az időszakban évente átlagosan húszezren kerestek fel. A nyugodt múzeumi mindennapok és a szép látogatószám ellenére nem szabad elfeledkezni arról, hogy a szakmai munka hagyott maga után kívánnivalót. A Zsidó Múzeum 2016-ban nyílt 100! | 100 év – 100 tárgy – A Magyar Zsidó Múzeum 100 éves című kiállítása kapcsán sokat hallhattunk arról, mekkora problémát jelent ma az intézmény munkatársai számára,

*néhány
kirakatintézmény
biztosította
a vallásszabadság
látszatát*

A Zsidó Múzeum kiállításnyitóján 1984-ben. A képen Salgó László országos főrabbi-helyettes, a Dohány utcai zsinagóga rabbija, 1981-től országgyűlési képviselő. Középen Scheiber Sándor főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója

A Zsidó Múzeum kiállításmegnyitója 1984-ben.
A képen Seifert Gézáné, a MIÖK elnöke. A mellette álló két állami tisztviselő még azonosításra vár.
Sarkadi Nagy Barna, az Állami Egyházügyi Hivatal alelnöke és Nagy Richárd, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese,
akik Dávid Katalin művészettörténésszel megnyitották a kiállítást

a hatvanas években
újraeltárolták
a gyűjtemény tárgyi
anyagát

a leltározás során
módszeresen
kihagyták
a múzeumi tárgyak
egyik legfontosabb
jellemzőjét,
az eredetüket,
a használat
adatait és
adományozójukat

nem emlékeket
hordozó tárgyak
többé

a műkincsek nem
kerültek állami
tulajdonba

hogyan a hatvanas években újraleltárolták a gyűjtemény tárgyi anyagát a Művelődési Minisztérium akkori Múzeumi Főosztálya javaslatára. A leltározás során módszeresen kihagyták a múzeumi tárgyak egyik legfontosabb jellemzőjét, az eredetüket, a használat adatait és adományozójukat. Ahogyan a múzeum jelenlegi igazgatója, Toronyi Zsuzsanna a témával foglalkozó tanulmányában fogalmazott, enélkül a tudás nélkül a múzeum tárgyai elvesztették a múzeumi emlékezet szempontjából legfontosabb jellemzőjüket, történeteik, kulturális kontextusuk, tulajdonlási adataik eltűntek, így ezek nélkül pusztán anyagi értékkel bíró értékes kincsek, de nem emlékeket hordozó tárgyak többé.¹ Az 1984-es kiállítás hasonló szemléletet tükrözött. Ahogyan Toronyi megállapítja, a szocialista kultúrpolitika igényeinek megfelelően az új kiállítás koncepciója már nem a magyarországi zsidók mint kisebbségi népcsoport egyedi, a többségi társadalomba integrált történetét mutatja be, hanem pusztán egy vallási felekezetet „egyházművészeti emlékeit”. A hangsúly a múltra, a gazdagságra, a művészeti értékre helyeződött, feledtetve a kortárs társadalom vallásos közösségeinek valós – hétköznapi és ünnepi – igényeit, szűkre szabott kereteit, felekezettől függetlenül.

¶ Az 1980-as években, amikor az állam támogatásával és a különböző egyházakkal együttműködve évről évre új felekezeti és egyházművészeti kiállítások nyílhattak, senki sem hánytorgatta fel a múltat, nem hozta szóba az egyházi intézményrendszerek felszámolását, az iskolák államosítását, a szerzetesrendek feloszlását, az általuk őrzött gyűjtemények lefoglalását, esetleges elpusztítását, a papok és a hívek üldözését, hitéletük korlátozását. A művészet, a műemlék, a kulturális érték fogalma olyan kulcsá válta, amely az állam és az egyházfők ajtaját, sőt az anyagi forrásokhoz vezető csatornák kapuját egyaránt nyitotta, az egyház és a pártállam közötti kiegyezés egyik szimbólumává vált. Az egyházak megőrizhették értékeiket, több más szocialista országgal szemben a köz-kincsként bemutatott egyházi gyűjtemények, a műkincsek nem kerültek állami tulajdonba. A római katolikusoknál a műkincsek, műemlékek birtokosai a püspökségek, a protestánsoknál az egyházközségek maradtak, az állam pedig

[1] Toronyi 2017.

az állam pedig
gyarapíthatta
kulturális kínálatát,
ország-világ előtt
felmutathatta,
milyen türelmes
az egyházaival
szemben

gyarapíthatta kulturális kínálatát, ország-világ előtt felmutathatta, milyen türelmes az egyházaival szemben. Nem lehetett azt mondani, hogy leltárt készített az egyházi műemlékekről és a műtárgyállományról, miközben az értékményt, a megőrzést szívvel-lélekkel vallották a projektekben részt vevő művészettörténészek, műemlékvédők, restaurátorok.²

¶ Nem a tihanyi apátságáról beszélünk, amelynek monostora előbb szociális otthon lett, majd múzeum költözött ide, hanem folyamatosan működő, egyházi kötelékbe tartozó intézményekről. Mint az 1953-ban megnyílt, majd 1973-ban modernizált esztergomi Keresztény Múzeum, amelyet már akkor az ország egyik leggazdagabb képző- és iparművészeti múzeumaként tartottak számon, vagy az 1963-tól látogatható Veszprémi Egyházmegyei Gyűjtemény. Ide tartozik az 1964-ben engedélyt kapott debreceni református múzeum, valamint az ebben az évben az egykori szentendrei püspöki palota kertjében megnyitott Szerb Egyházművészeti Gyűjtemény. 1966-ban a budavári Mátyás-templom Egyházművészeti Gyűjteménye indult el, 1967-ben engedélyezte a Művelődési Minisztérium a sárospataki római katolikus plébánia épületében múzeumi, könyvtári, levéltári és adattári tevékenységgel egyháztörténeti és egyházművészeti gyűjtemény működését. Ebben az évben vallott színt a gyöngyösi plébános, aki utolsóként tudta, hová rejtették el a Szent Bertalan-templom kincseit a Vörös Hadsereg bevonulásakor.³ 1972-ben Pápán nyílt református múzeum, 1973-ban elkezdődött az Evangélikus Országos Múzeum szervezése, amely 1975-ben kapott működési engedélyt. Sopronban 1970-ben vetődött fel, hogy a múzeumi raktárakba került alkotásokból a helyi templomok múkincseivel állandó egyházművészeti kiállítást lehetne létrehozni. A terv 1983-ban realizálódott a Soproni Katolikus Egyházművészeti Gyűjteménnyel. Ebben az évben nyílt Kecskeméten református múzeum, és ekkor alapította Timkó Imre megyés püspök a nyíregyházi Görög Katolikus Egyházművészeti Gyűjteményt. Ahogyan repedezett a szocialista állam építménye, úgy szaporodtak az egyházi múzeumok. Amíg a hatvanas években inkább a Kádár-rendszer konszolidációját segítették ezek a gesztusok, a nyolcvanas években

[2] Lovag Zsuzsa így vall erről a Grécsi Emőkének adott interjúban lapunk 49. számában: „Még 1973-ban kezdtük el végigjárni a püspöki gyűjteményeket. Kalocsát korábban fel-leltározták, de a többi nem. 1967-ben jött létre egy Katolikus Gyűjteményi Központ, amelyet Farkas Attila esztergomi pap vezetett, aki később elvégezte a művészettörténetet is. Az volt a cél, hogy legyen egy központi nyilvántartás a katolikus egyház tulajdonában lévő műtárgyakról. Kalocsán revíziót tartottunk, de előtünk állt Eger, Szombathely, Pécs, Győr, Veszprém. Győrben a székesegyház sekrestyéjében dolgoztunk éppen, amikor bejött egy plébános a városból, hogy neki van egy kelyhe, jó lenne, ha látánk, mert nem tud róla semmit. Másnap elmentünk hozzá, de már ott várt egy másik pap egy másik plébániáról egy újabb tárggyal. Akkor jöttünk rá, hogy a püspöki kincstárnak nem volt ugyan szakszerű leltárunk, de a tárgyak jó helyen voltak, viszont a plébániák műtárgyairól senkinek fogalma sem volt. Farkas Attila felkérésére csatlakoztunk hozzá az Iparművészeti Múzeum textilgyűjteményéből László Emőke, a bútorgyűjteményből Vadász Erzsébet, a Nemzeti Múzeumból pedig Kolba Jutka kollégánóm, mi írtuk össze az ötvöztárgyakat. Sajnos nem mindenhol láttak szívesen, hiába volt az Actio Catholicától pecsétes papírunk, ha nem volt velünk papi kísérelő, bajban voltunk.”

[3] Az épségben előkerült tárgyakat

ahogyan repedezett
a szocialista állam
építménye, úgy
szaporodtak
az egyházi
múzeumok

ezek az értékes
gyűjtemények
sajátos
kontaktzónaként
működtek

már az egyre súlyosabb válsággal küzdő hatalom gyengülését jelezték. 1984-ben nyílt meg Budapesten a már említett zsidó állandó kiállítás, 1986-ban a soproni evangélikus, a Magyar Orthodox Adminisztrátúra és a miskolci Herman Ottó Múzeum összefogásával a Magyar Orthodox Egyházi Múzeum jöhetett létre. Az 1988-as év a Szent István-évforduló miatt kiemelkedővé vált a katolikus gyűjtemények számára. Ebben az évben nyílt meg a Szent István-bazilika Kincsestára, a kalocsai egyházművészet emlékei az Érseki Kincstárban váltak láthatóvá, Gyulán pedig a Szűz Mária Kegye- és Emléktárgyak Gyűjteménye. 1989-re készült el a Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Magyarország egyik legjelentősebb egyházművészeti kiállítása. Ezek az értékes gyűjtemények sajátos kontaktzónaként működtek, ahol a szocialista Magyarország kultúrpolitikája és a „klerikális” hagyományok érintkeztek, az eltérő paradigmák mentén szerveződő erőterek egymással kölcsönhatásba léphettek.

¶ „Azért is örvendezünk, hogy ez a múzeum itt Kecskeméten létesült, mert ez további jele és bizonyosága az egyház és az állam jó viszonyának. Ez egy újabb erős kapocs, amely bennünket összefűz. A kölcsönös megértés, a meleg emberség és népünk szolgálatában való összeforrottság jellemzi, itt Kecskeméten különösképpen a Magyarországi Református Egyház és az új szocialista társadalom viszonyát” – fogalmazott Tóth Károly, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke, amikor 1983 májusában a kecskeméti Újkollégium épületében többek között jelentős megyei támogatással megnyílt a Ráday Múzeum.⁴

¶ Az intézmény létrehozása régi adóssága volt a református egyháznak, hiszen az Egyetemes Konvent még 1943-ban hozott egy szabályrendeletet, amely szerint minden egyházkerületben létesítendő egy egyházi múzeum. A rendelkezés célja elsősorban az volt, hogy az egyház kezelésében lévő műemlékek, műtárgyak biztonságos környezetben, szakszerű gondoskodás mellett közkinccsé válhassanak. Ez a négyből három egyházkerületben meg is valósult, annak ellenére, hogy a háborús évek viszontagságai, majd az azt követő időszak egyházellenes, sőt az egyházakat üldöző magatartása kifejezetten nem kedvezett az egyházi örökség megőrzésének.

1967-től a plébánia különböző helyiségeiben helyezték el a rendszerváltásig, csak 1990-ben nyílt meg az úgynevezett Szent Korona Ház emeleti termében a mintegy százötven tárgyat felvonultató kiállítás.

[4] Tóth 1983: 51.

A Tiszáninnyi Református Egyházkerületben a sárospataki Tudományos Gyűjtemények Múzeuma is elveszítette anyaintézményét, amikor a Rákosi-rendszerben 1950 és 1952 között államosították a tanítóképzőt, a gimnáziumot, és megszüntették a teológiai akadémiát. A református kollégium nagy múltú intézménye már a 19. század végétől törekedett arra, hogy gyűjteményeire építve általános gyűjtőkörű múzeumot hozzon létre, de ez csak az 1930-as jubileumi építkezéseket követően valósult meg. A Berna soron kialakított Szépművészeti és Művészeti Múzeum előbb Régiségtár, majd Régészeti és Történelmi Múzeum néven élt tovább, amelyet előbb az 1709-ben alapított fizikai szertár, a „Museum Physicum” eszközei, 1947-ben a külön kezelt Érmegyűjtemény, az államosítás után pedig a Faluszeminárium tárgyi anyaga gyarapított. A gyarapodás később sem szűnt meg, az egyházművészeti résszel kiegészített Comenius- emlékkiállítás már a város turisztikai kínálatát színesítette. Hasonlóan az iskolatörténetre és az egyházművészetre helyezte a hangsúlyt a Tiszántúlon a debreceni Református Kollégium és Egyházművészeti Múzeum, azzal a jelentős különbséggel, hogy a veszteségek ellenére itt legalább a középiskola és a teológia tovább működhetett. A debreceni kollégiumban sem volt újdonság a múzeumi szemlélet, a Régiségtár első említése 1761-ből származik, a Kovács János professzor által szervezett múzeumot pedig 1858-tól tekinthették meg a látogatók, ám nyugdíjazása után a gyűjtemény visszakerült a Nagykönyvtár állományába. A 20. század első felének múzeumalapító kezdeményezései rendre megghiúsultak, végül 1964-ben a Kádár-rendszer művelődési minisztériuma adott engedélyt a nyilvános működéshez. A pápai Dunántúli Református Egyházkerület Egyháztörténelmi és Egyházművészeti Múzeuma volt a következő: a kollégium Régiségtárából kifejlődött gyűjtemény 1972-ben nyílt meg. Kecskemét után az utolsó református múzeumot 1988-ban vehették birtokba a látogatók. Európa második Bibliamúzeuma a budapesti Ráday Kollégiumban született meg, felállításához a berlini Pergamon Múzeum, az amszterdami Bibliamúzeum, a jeruzsálemi Régészeti Múzeum és a párizsi Louvre is nyújtott segítséget. A múzeum megnyitása mögött is egy nemzetközi

Tóth Károly püspök (középen) 1988. szeptember 14-én megnyitja a Bibliamúzeumot a Ráday Kollégiumban.
Tőle balra Oswald C. J. Hoffmann, a Bibliatársulatok Világszövetségének akkori elnöke és Ulrich Fick főtktár.
Tőle jobbra Pityirin orosz ortodox metropolita és Tenke Sándor professzor, az Országos Református Gyűjteményi
Tanács akkori elnökhelyettese

fontosságú esemény állt: az ünnepséggel egybeesett a Bibliatársulatok Világszövetségének budapesti közgyűlése, amely jó alkalom volt arra, hogy a Magyar Népköztársaság nemzetközi szinten bizonytságot tegyen az egyházakkal való pozitív bánásmódjáról. Nem véletlen, hogy Villangó István, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője azon túl, hogy megnyitotta a kiállítást, minden támogatást megadott a létrejövő intézménynek. „A hetven bibliatársulatot tömörítő világszövetség nyolcévenként sorra kerülő nagygyűlését első ízben rendezték Európában. És Tóth Károly püspöknek köszönhetően Magyarországon, aki sok tárgyalás és meggyőzés után kijárta az állami szerveknél a Bibliamúzeum alapítását és megnyitását. Egyébként a nagygyűlés százkilenc országból érkező kétszázhetvenkét küldötte értékelte a világszövetség elmúlt nyolcévi munkáját és az ötszázötvennyolc különböző nyelvű bibliafordítás és -terjesztés tapasztalatait” – emlékezett vissza Tenke Sándor lelkész, rektor, szerkesztő, az az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke, aki szintén sokat dolgozott az új intézmény megszületése érdekében.

¶A már megidézett kecskeméti Ráday Múzeum megnyitóján a másik beszédet Dávid Katalin művészettörténész, az egyházi múzeumok vezető szakfelügyelője tartotta, akinek személyes sorsa is összekapcsolódott az általa képviselt gyűjteményekkel. A művészettörténész 1954-ben, huszonhét évesen alapította meg és vezette a Művészeti Dokumentációs Központot, a mai MTA BTK Művészettörténeti Intézet jogelődjét. Munkájának koncepciói vádak vetettek véget, klerikális reakcióval, vatikáni összeesküvéssel vádolták. A változást a Vatikán „keleti politikája” indította el: 1964. szeptember 15-én Budapesten aláírták azt a részleges megállapodást, amely az első államközi szerződés volt a Vatikán és egy szocialista ország között. Az azóta is sokat vitatott, mi több, titkosított megegyezés, amelyben többek között a Vatikán elfogadta, hogy nem nevez ki püspökké a magyar állam számára elfogadhatatlan személyt, valamint a Pápai Magyar Intézet visszakerül a magyar állam kezelésébe, Dávid Katalin és az egyházi gyűjtemények lehetőségeiben is fordulatot jelentett. Néhány évvel később a római katolikus egyház kifejezett kérésére őt bízták meg, hogy

*Dávid Katalin
művészettörténész,
az egyházi
múzeumok vezető
szakfelügyelője*

*huszonhét évesen
alapította meg és
vezette a Művészeti
Dokumentációs
Központot, a
mai MTA BTK
Művészettörténeti
Intézet jogelődjét*

*munkájának
koncepciói vádak
vetettek véget*

a gyakorlati segítségen túl műveiben, beszédeiben szakmailag, ideológiailag pártnak és hívőnek egyaránt elfogadható magyarázatot adott, miért kiemelten fontos az egyházi, felekezeti gyűjtemények támogatása

vezesse az 1969-ben megalakuló Egyházi Gyűjtemények Szaktanácsadói Testületet. Ezután a jelentős szakmai múlttal és nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkező művészettörténész jóval erőteljesebb szerepet játszott az egyházi gyűjtemények életében, mint általában egy múzeumi szakfelügyelő. Sokak szerint nagy szerepe volt abban, hogy a műemlékek és a gyűjtemények egyházi tulajdonban maradhattak. Képzést szervezett a gyűjtemények munkatársainak (levelező tagozaton végezhettek el a művészettörténet szakot), kiállítást rendezett – például ökumenikus egyházművészeti kiállítást 1970-ben a Nemzeti Galériában, 1979–80-ban az Iparművészeti Múzeumban –, forrást szerzett a felújításokhoz, restauráláshoz, támogatót az engedélyekhez, szakembert a különböző problémák megoldásához, összekapcsolt különböző, gyakran ellentétes erőket. A gyakorlati segítségen túl műveiben, beszédeiben szakmailag, ideológiailag pártnak és hívőnek egyaránt elfogadható magyarázatot adott, miért kiemelten fontos az egyházi, felekezeti gyűjtemények támogatása. A lélek otthona⁵ című beszédében jól körvonalazódik az ezzel kapcsolatos koncepció. Az új intézmény biztosítja a nyilvánosságot, a terület műkincseinek nyilvántartását, feldolgozását, publikálását, azaz ellátja a múzeum törvény szabta feladatait egy eddig láthatatlan területen. Dávid kifejtette, hogy a múzeum lehetővé teszi a művészi értékekre való hangsúlyosabb odafigyelést. „Általában igaz, hogy a magyarországi egyházak által őrzött kincsek komoly nemzeti értéket jelentenek, hiszen minden egyház mecénási tevékenysége az évszázadok folyamán jelentősen segítette a magyar művészeti élet kibontakozását. Így azután a megrendelésükre készült nagyszámú alkotás fontos része művészettörténetünknek, de azt is mondhatom, hogy az egész magyar művelődéstörténetnek.” Az esztétikai értékek mellett ugyanakkor a tárgyak forrásértékét, az őket előállító társadalomra vonatkozó információkat is hangsúlyozta. „A modern muzeológia következménye ez a komplexitás, hogy túllépve a tárgyak autonóm esztétikai jelentőségén, érzékeltessük volt funkciójukat, felhasználhatóságukat, technikai-formai fejlődésüket” – fogalmazott, egyúttal indokolva, hogy a kiállítás miért több egy egyházművészeti kiállításnál.

[5] Dávid 1983.

más múzeumi
anyaggal szemben
a liturgikus
tárgyak nem
feltétlenül veszítik
el funkciójukat,
megőrzik szakrális
jellegüket

¶ Érvei egy korábbi kritikára is válaszok. 1981-ben, miután a *Magyar egyházi gyűjtemények kincsei* című kötetben kibontotta az egyházi gyűjtemény és művészet fogalmát, illetve összegezte a magyarországi egyházak gyűjteményeinek jelentőségét, Knapp Éva elemezte munkáját. A *Vigíliában* megjelent kritika egyik markáns észrevétele, hogy a magyar művészettörténet, így Dávid Katalin munkája is, másodrendű feladatának tartja a művek társadalmi kapcsolatainak, tartalmi vonatkozásainak, differenciált jelentéstartalmainak feldolgozását. Dávid „*egyházi gyűjtemény*” definíciója sem erre épült, lényegi tulajdonságának azt tartja, hogy – más múzeumi anyaggal szemben – a liturgikus tárgyak nem feltétlenül veszítik el funkciójukat, megőrzik szakrális jellegüket.

¶ Dávid Katalin írásában ugyanazt a kényes egyensúlyt érezzük, mint amelyről Villangó István minisztériumi főosztályvezető is beszámolt. Mindig ügyeltek, hogy ezek az intézmények szigorúan szakmaiak maradjanak. Ha emelték volna a szintet, és differenciáltabb, társadalmi problémákat is bemutató kiállításokat rendeznek, az már politikai kérdéseket vetett volna fel. Ugyanakkor neki arra is vigyáznia kellett, hogy a gyűjtemények fenntartására szánt forrást véletlenül se fordítsák az egyházak pasztorációra. Érthető okokból az egyházi vezetők egy része nem akart addig gyűjteményekkel, kiállításokkal, könyvtárosokkal foglalkozni, amíg ezeken a területeken az alapvető követelményeknek nem felelhettek meg. Másrészt sokszor hatékonyabban tudtak együttműködni a gyűjtemények gondozásakor alacsonyabb rangú egyházi személyekkel. Villangó szerint ez azért is előnyös volt egy-egy cél elérésben, mert nem kellett magas rangú személyekkel protokolláris, azaz politikai szinten egyeztetni. Mindenkinek megvoltak a saját csatornáik, ahol bejáratottan tudták az ügyes-bajos dolgokat intézni. A minisztérium szintjén a Dávid Katalin írásaiból ismert elv mentén adhattak támogatást, azaz a nemzeti kultúra értékeit mentették, konzerválták, tették közkinccsé. A pártvezetők a politikai ügyeket, a megfigyeléseket más vonalon végezték.

¶ Ezzel a párhuzamosan az egyházak sem akartak kockáztatni azaz, hogy az ellenőrzést, a szakmai munkát kiengedik a kezükből. Igyekeztek saját gyűjteményi központokat létrehozni,

amelyek országosan átlátták ezeket az intézményeket, az ezekben folyó munkát, és ahol saját szakembereik látják el a feladatokot. A római katolikus egyház 1969-ben hozta létre a Katolikus Püspöki Konferencia keretén belül az azóta is működő Országos Katolikus Gyűjteményi Központot. Az alapító konstitúció általánosságban „kincsek”, vagyis olyan értékek védelméről szól, amelyeket a legnagyobb igyekezettel kell megőrizni, bármely művészeti ághoz is tartozzanak. Különös figyelmet érdemelnek azok az alkotások, amelyeket már nem használnak liturgikus célokra, ezeket bárki számára hozzáférhetővé kell tenni. A meghatározás külön kitér a történelmi értékekre és a levéltárak, könyvtárak és múzeumok megfelelő szakmai működtetésére is.⁶ Hasonló céllal jött létre az Országos Református Gyűjteményi Tanács (1970), a Gyűjteményi Főigazgatóság (1957–1969) jogutódjaként, valamint az Evangélikus Gyűjteményi Tanács. Ahogy Dávid Katalin beszélgetésünk alkalmával fogalmazott, ezeken keresztül az egyházak nemcsak összefogták a gyűjteményeket, hanem gördülékennyé tették a munkát, a szakfelügyelettel és a minisztériummal való együttműködést. A gyűjteményi tanácsok, központok vezetői léptek akcióba, ha restaurálásra volt szükség, és ők próbálták az egyes gyűjtemények, múzeumok vezetőire hatni, hogy a tárgyakat leltározzák be, revíziózzanak. Ez persze nem mindig volt sikeres: ma is tudunk olyan múzeumokról, amelyek a rendszerváltás előtt be nem leltározott tárgyalománnyal küzdenek. Ugyanakkor a szakfelügyeletnek és a tanácsoknak sikerült elérniük, hogy a sérült tárgyak megmeneküljenek az önjelölt restaurátoroktól, és gyakorlott szakemberekhez kerüljenek.

[6] Farkas 2001, 2002.

a szakfelügyeletnek és a tanácsoknak sikerült elérniük, hogy a sérült tárgyak megmeneküljenek az önjelölt restaurátoroktól, és gyakorlott szakemberekhez kerüljenek

¶ Ettől függetlenül nagyon sok múlott azon, volt-e a szakma, az egyház részéről olyan elhivatott ember, képzett művészettörténész, történész, aki hajlandó volt áldozatokat hozni egy-egy gyűjtemény megmentésében, nyilvánossá tételében. Többek között épp emiatt nem jött létre a rendszerváltás előtt kiállítóhely, nyilvános kincstár, múzeum olyan értékes, akár múzeumi előzményekre is visszatekintő gyűjteményekben, mint az egri, pécsi, gyöngyösi római katolikus egyházmegye, miközben máshol egyéni kezdeményezések támogatást nyertek. A gyulai Szűz Mária Kegye- és Emléktárgyak Gyűjteménye

Weöres Sándor az Evangélikus Országos Múzeum megnyitóján, 1979. július 27-én

Az Evangélikus Országos Múzeum megnyitóján Luther szobra előtt ülnek balról jobbra: Vető Béla, ismeretlen, id. Fabiny Tibor, Bitskei Tibor, Szokolai Sándor, ifj. Bartók Béla, Muntág Andor, Prőhle Károly

Az Evangélikus Országos Múzeum 1979-es megnyitóján a széksor bal oldalán id. Fabiny Tibor hajol Káldy Zoltán püspökhöz. Mellettük a párt és az Egyháziügyi Hivatal vezető munkatársai ülnek

mellett például Kislődön Markója László plébános feszület-kollekciójából nőtt ki a Róthy Mihály Egyházi Gyűjtemény. Ahol a különböző forrású hullámok elég tartósnak bizonyultak, olyan interferencia jöhetett létre, ahol a részt vevő erők pozitívan hatottak egymásra.

¶ A Magyarországi Evangélikus Egyház vezetősége például 1972-ben hozott arról határozatot, hogy a már működő levéltári és könyvtári gyűjtemény mellett múzeumot alapít. A következő évben induló munkával Fabiny Tibor egyháztörténész bízta meg, aki anyagi fedezet híján Dávid Katalin szakfelügyelőhöz fordult, valamint teológus hallgatókkal megkezdte az egyházi, gyülekezeti gyűjtemények felmérését. Megfelelő apropót is keresett a munkához, egy négyszázötven évvel ezelőtti lutheránus történeti eseményre építette a kommunikációt: 1523-ban mondta ki a budai országgyűlés a lutheránusok fej- és jószágvesztésének törvényét. Ahogy a múzeum weboldalán ma is olvashatjuk, Fabiny Tibor azt javasolta, hogy erről országosan megemlékezve, látható jelét kell adni, hogy „élnek még a magyar lutheránusok”, az Országos Presbitérium pedig a törvénycikk emlékére mondja ki az Evangélikus Országos Múzeum megalapítását. Ekkor azonban még mindig nem volt sem hely, sem forrás, csak terv, hogy legyen egy központ, amely az egyházi intézmények tulajdonában álló műtárgyakat nyilvántartja, feldolgozza és bemutatja, és amely gyűjtőkörre az evangélikus egyház-, iskola- és gyülekezettörténetet, az egyházi néprajzot célozza meg. Fabiny választása a Deák téri evangélikus épületegyüttesre esett, ahol az 1975-ben kiadott működési engedély szellemében – többek között egy munkásórség helyén – egyházi tárgyak vehették birtokba a teret. Az épület felújításáról az Országos Műemléki Felügyelet gondoskodott, a műtárgyállományt csaknem hetven gyülekezet adta össze, hogy 1979-ben a közönség végre megtekinthesse az *Evangélikusság a magyar kultúrában* című állandó kiállítást. Ugyancsak Fabiny elszánt szakmai munkájának köszönhető, hogy 1985-ben a soproni evangélikus gyűjtemények is láthatóvá váltak. Szála Erzsébet, aki 1987-től kezdve harminc éven át vezette a múzeumot, elmondta, nem volt véletlen a helyszín kiválasztása, hiszen a városban alakult meg a magyarság első

Fabiny Tibor
egyháztörténész

teológus
hallgatókkal
megkezdte az
egyházi, gyülekezeti
gyűjtemények
felmérését

egy négyszázötven
évvel ezelőtti
lutheránus történeti
eseményre építette
a kommunikációt

evangélikus gyülekezete. Luther tanításainak megjelenése után nem sokkal, 1565-ben már lelkészt választottak maguknak a soproniak. A gyülekezet és intézményeinek története, a sokáig itt működő teológia, a gazdag és adományozó kedvű városi polgárság, az itt élő nemesség olyan tárgyi örökséget hagyott hátra, amely már a múzeum megalakulása előtt is több időszaki kiállításhoz nyújtott anyagot. A korábbi lelkészlakásból leválasztott kiállítóterben láthatóvá vált a gyülekezet fordultatos története – természetesen a kitelepítésekig –, a lelkészek és a tanintézmények, szeretetintézmények munkája. A Soproni Evangélikus Gyűjteményekben azóta sem állt le az élet, a három intézmény 2014-ben költözött az állami kárpótláskor visszakapott evangélikus népiskola épületébe.

¶ Az így létrejövő interferencia-mintázatok, vagyis a múzeumok nemcsak egyedinek, hanem tartósnak is bizonyultak. Az elmúlt évtizedben sorra megújuló, időnként *Év kiállítása*, *Év múzeuma díjjal* is elismert új kiállítások, múzeumi terek ma sem nélkülözhetik az állami és szakmai támogatást. Igaz, a kontaktzóna-elmélet ma már nem az állam és az egyház kapcsolatában, hanem inkább az egyházi múzeum, a hagyomány és a mai látogató viszonyában érhető tetten. Vagy épp, ahogy az idén új állandó kiállítást rendező Zsidó Múzeumban: a múlt és a jelen muzeológusainak egymásra ható munkájában.

Felhasznált irodalom

- Benda Kálmán: Múemlék, emlékpark, szabadtéri múzeum
Magyarországon IX. A magyarországi protestáns egyházi gyűjtemények. *Nyelvünk és kultúránk*, 1985. 58. sz. 58–63.
- Benoschofsky Ilona: Múemlék, emlékpark, szabadtéri múzeum
Magyarországon X. – Zsidó egyházi gyűjtemények. *Nyelvünk és kultúránk*, 1985. 59. sz. 54–58.
- Berki Feriz: A magyar Ortodox Egyházi Múzeum megnyitójára. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 25., 1987. 25. 224–225.
- Dávid Katalin: A lélek otthona. In: *Confessio*, 7. évf. 1983, 4. sz., 52–54.
- Uő.: *Magyar egyházi gyűjtemények kincsei*. Budapest 1981.
- Farkas Attila: Kulturális örökségünk – közös feladataink In: *Múzeumi Közlemények*, 2002, 1. sz., 39–40. Uő.: Országos katolikus

- gyűjtemények 2000–2001-ben. In: *Magyar Múzeumok*, 7. évf., 2001, 4. sz., 7–9.
- Uő.: Országos Katolikus Gyűjteményi Központ. *Magyar Iparművészet*, 2002, 6. sz., 44–45.
- Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses” (A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei). In: *Soproni Szemle*, 1999. 54. évf., 2. sz. 1–27.
- Fogarasi Zsuzsanna: A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma. In: *Magyar Múzeumok*, 4. évf., 1998, 1. sz., 29–30.
- H. Kolba Judit–Hapák József: *Egyházak kincsei Magyarországon*. Budapest, 2008.
- H. Kolba Judit–László Emőke–Péter Tamás: Győr Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár In: *Magyar Múzeumok*, 13. évf., 2007, 4. sz., 28–30.
- H. Kolba Judit–T. Németh Annamária–Mózessy Gergely–Smohay András: Az ország első egyházmegyei múzeuma Székesfehérváron. In: *Magyar Múzeumok*, 13. évf., 2007, 4. sz., 25–27.
- Hamvay Péter: Múzeum van egyházi, alapítványi, magán is – Körséta nem állami vagy önkormányzati alapítású kiállítási intézményeinkben. In: *MúzeumCafé*, 7. évf., 2013, 38. sz., 48–61.
- Járolí József: Paulik István, a gyulai Mária Múzeum alapítója. In: *Szent emberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*, 217–223. Szeged, 1998.
- Kárpáti László: *Magyar Orthodox Egyházi Múzeum – Miskolc*, 1986. *Borsodi Művelődés*, 12. évf., 1987, 1. sz. 56–57.
- Knapp Éva: Magyar egyházgyűjtemények kincsei. In: *Vigilia*, 47. évf. 1982, 10. sz., 790–792.
- Koncz Veronika: „Szeretem a te házad ékességét és dicsőséged lakóhelyét” – A váci székesegyházi kincstár és egyházmegyei gyűjtemény. In: *Új Ember*, 2008. máj. 25., 12.
- Uő.: Elhanyagolt múlt – elhanyagolt jövő... – Veszélyben vannak az egyházmegyei gyűjtemények is. In: *Új Ember*, 2008. jan. 13., 2. sz., 12.
- Kontsek Ildikó: Az esztergomi Keresztény Múzeum. In: *Magyar Múzeumok*, 13. évf., 2007, 4. sz., 34–37.
- Kovács Ágnes: A hit ikonjai. A nyíregyházi Görög Katolikus Gyűjtemény. In: *Új Ember*, 2008. febr. 17., 12.
- Lakatos Adél–Lakatos Andor: A Kalocsai Érseki Kincstár In: *Magyar Múzeumok*, 13. évf., 2007, 4. sz., 30–33.
- Löffler Erzsébet: Egyházi gyűjtemények és múzeumok Heves megyében. In: *Agria*, az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve 38., 2002. 73–87.

- Pocsainé Eperjesi Eszter: A sárospataki Református Kollégium Múzeuma a Magyar Millennium idején. In: *Magyar Múzeumok*, 7. évf., 2001, 4. sz., 28–29.
- Radnóti Sándor: Múzeum – emlékezet és felejtés. In: *Pannonhalmi Szemle*, 13. évf., 2005, 2. sz., 47–51.
- Szalontai Anikó: A legendától a forradalomig – A Dél-Alföld Mária-gyűjteményei. In: *Új Ember*, 2008. jún. 15., 12.
- Uő.: A magyar egyház történetének tanúja – Az esztergomi érseki kincstár. In: *Új Ember*, 2008. máj. 4., 12.
- Uő.: Egy falu és a világ keresztény emlékei – A kislődi egyházi gyűjtemény. In: *Új Ember*, 2008. jún. 1. 12.
- Tenke Sándor: Az Országos Református Gyűjteményi Tanács. *Magyar Iparművészet*, 1994. 6. sz. 10–11.
- Toronyi Zsuzsanna: 1884 – 1984 – 2014 (megjelenés alatt)
- Tóth Károly: A gyülekezetek művészetszerete ezüstben, fában, textíliákban. In: *Confessio*, 7. évf., 1983, 4. sz., 50–52.
- Uő.: Biblia és nemzeti hagyomány. In: *Confessio*, 12. évf., 1988, 4. sz. 6–9.
- Turok Margit: Érsekek, püspökök hagyatéka – Az egri Érseki Gyűjtemény. In: *MúzeumCafé*, 4. évf., 2010. febr.–márc., 15. sz., 44–45.
- Uő.: Értékeink nyomában – Egyházi gyűjtemények és kincseik. In: *MúzeumCafé*, 2007. okt.–nov., 24.
- Uő.: Értékeink nyomában – Egyházi javak felügyelete. In: *MúzeumCafé*, 1. évf., 2007. dec.–2008. jan., 2. sz., 23–24.
- Uő.: Értékeink nyomában III. – A Tiszántúli Református Egyházkerület Múzeuma, Sárospatak. In: *MúzeumCafé*, 2. évf., 2008. febr.–márc., 1. sz., 38.
- Uő.: Országos Katolikus Gyűjteményi Központ – Értékek nyomában IV. In: *MúzeumCafé*, 2. évf., 2008. jún.–júl., 3. sz., 31.
- Villangó István: „Az összefogás szép példája a magyar Bibliamúzeum”. In: *Confessio*, 12. évf., 1988, 4. sz., 9–10.
- Zombori István (szerk.): *Katolikus múzeumok és kincstárak Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2001.
- Uő.: Az első egyházi múzeum Szeged (1918–1950). In: *Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében*. Szeged, 1997. 105–114.
- Uő.: Katolikus egyházi gyűjtemények Magyarországon. In: *Magyar Iparművészet*, 2002, 6. sz., 40–43.
- Köszönöm Dávid Katalin, Harmati Béla László, Szála Erzsébet, Tenke Sándor és Villangó István segítségét, akik hasznos információkkal, észrevételekkel segítették a cikk megírását.

A Budapesti Talmud Egylet (Sász Chevra) és zsinagógája,
Vasvári Pál utca